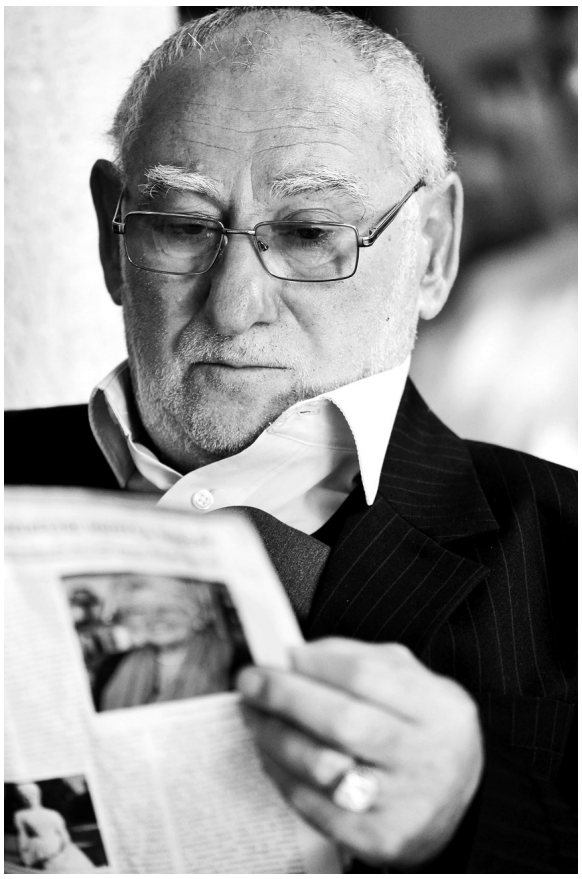
Írta: Csepregi János
2016. október 11. kedd, 16:08

Rostás-Farkas Györggyel a cigány kultúra múltjáról és jelenéről Csepregi János beszélget:

— Ön 2001-ben vetette papírra az alábbi mondatot: „Olyan országban szeretnék élni, ahol nem csak a madarak, halak és a fák védettek, hanem a kisebbségek " Mint költő és műfordító, mint a cigányságért magát felelősnek érző ember, hogyan látja: öt esztendeje megfogalmazott vágya és mindennapjaink valósága között csökkent-e a távolság akár kulturális, akár szociális téren?

— Ezt a kérdést magam is feltenném, ha most én ülnék a másik oldalon. A vágyam megmaradt. Nem mondok újdonságot azzal, hogy Magyarországon a cigányok a társadalom peremén tengetik nyomorúságos életüket. Pedig úgy érzem, több oka is lenne, hogy végre több figyelmet kapjanak a cigányok, nem csak mert komoly államalkotó tényezők, hanem azért is, mert olyan kultúrával rendelkeznek, ami több ezer éves múltra tekint vissza. Kétségtelenül tékozlás hagyni, hogy ezek az értékek elvesszenek. Félreértés ne essék, ezzel nem csak a nemzetiségek, például a cigányság veszít, hanem Magyarország is.



—Mely értékekre gondol konkrétan a cigányság esetében?

— A cigányság olyan kultúrát hozott létre, melynek gyökerei Indiába vezetnek vissza. A romani kultúra az egyetemes emberi kultúra elválaszthatatlan, szerves része. Nem kell messzire visszatekintenünk a múltba, elég csupán ezer esztendőt utaznunk, hogy egy olyan virágzó kultúra táruljon a szemünk elé — többek közt fémművesség, faművészet —, ami ma is, világviszonylatban is az elsők között van számon tartva, s ennek a virágzó kultúrának számos elemét mi ma is őrizzük. Majdnem minden évben megyek külföldre, mert a Nemzetközi Cigány Kongresszus egyik alapítója vagyok.

A cigány nyelvben körülbelül ezer-ezerötszáz szó ma is ugyan-abból a szókészletből kerül ki, amit több ezer évvel ezelőtt Indiában beszéltünk. Mi ma is megértjük magunkat indiai testvéreinkkel.

— Szavaiból kiderül, hogy korántsem érzi túlzottan rózsásnak a cigányság helyzetét. Ön hogyan látja, miként viszonyulnak hazánkban egymáshoz a különböző hagyományokkal, gyökerekkel bíró, kulturális örökséggel rendelkező csoportok?

— Míg sokan talán azt hiszik, hogy van másodrendű kultúra, nyelv, addig észre sem veszik, hogy mekkorát tévednek. Szó sem lehet ilyesmiről. Nincs alá- vagy fölérendeltségi viszony, valami vagy egyetemes, vagy elsüllyed, mint például az inkák kultúrája.

Hazánkban az elmúlt ötven esztendőben kényszer-asszimilációnak voltunk kitéve. A cigányok úgy vannak vele — azt hiszem, mondhatom (mert úgy gondolom, hogy a cigányság hiteles krónikása vagyok) —, hogy a kultúrájuk, nyelvük, művészetük megérdemli azt, hogy ne tekintsék kevésbé értékesnek más kultúrákhoz képest, még ha a korábbi szemléletmódnak meg-felelően sokáig így bántak is velük. Ennek az igénynek a jogszerűségét, nem gondolom, hogy észérvekre hivatkozva meg lehetne kérdőjelezni. A világ minden pontján élnek cigányok, ez alól egyedül Japán jelent kivételt. Ha jól tudom, itthon is a legnagyobb kisebbség, s Európában sincs ez másként. Annyian vagyunk az unióban, mint a magyarok, éppen ezért talán megérdemelhetnénk a figyelmet. Persze a statisztikák mindig tévedhetnek.

A Gulyás Sándor által írt könyv tanúsága szerint például mindösszesen 28 ezren vallották cigány nyelvűnek magukat. Én nem voltam jelen, így nem vonhatom kétségbe ezt. Nincs se

okom, se jogom. De miért lehetett ez így? Ha egy cigány telepre egy magyar testvérünk megérkezik, még ha nincs is rajta fehér köpeny, akkor sem biztos, hogy hamar elfogadják, hiszen a történelmi tapasztalatok alapján megtanultuk, nem mindig barátságosan közeledtek hozzánk, s így érthető, hogy már a simogató kéz közeledtével is, ösztönösen sündisznópózt veszünk fel, mert nem mindig könnyű megállapítani, hogy milyen a háttérben meghúzódó szándék. Felmerülnek a gyanakvás kérdései, de ha megismerik, és békés szándékúnak találják az érkezőt, azonnal testvérként fogadják, étellel, itallal, hellyel kínálják, ez is a kultúránk része. Vendégszerető nép vagyunk, de amíg a bizalom kialakul, addig gyermekeik közül tízből ötöt letagadnak, s azt mondják majd: lehetséges, hogy az őseink cigányok voltak, de mi már nem vagyunk azok. Mert mit is jelent a felvállalás? Kockázatot? Kiirtást? Ezekről a félelmeikről mesélnek az emberek, mikor a tábortűz mellett ülünk. Én megértem őket, de hangsúlyoznom kell, hogy nem szabad ennek a képnek tovább élnie.

— 28 ezer embert említett, akik bevallottan cigány anyanyelvűek. Még-is valójábn mennyire van jelen — ha jelen van egyáltalán — a nyelvvesztés a cigányság körében?

— Minden olyan településen, ahol erre igény mutatkozik, újra meg kellene tanulnia a cigányságnak ősei nyelvét. Ez roppant fontos dolog. Nem én találtam ki, hogy „Nyelvében él a nemzet", de őszintén vallom e gondolat igazát. Ha nyelvünket feladjuk, feladjuk kultúránkat, identitásunkat, mert ezek őrzője a szó. Sajnálatos módon egyre kevesebben beszélik közülünk. De élő példa erre kisebbik lányom, aki ma már író, költő, többkötetes újságíró. Mikor óvodába került, nem tudott magyarul. Akkor az óvónője megkérdezett: Kedves Apuka, tessék mondani, mi lenne, ha a kislány tanulna meg magyarul, s nem én cigányul?

Ugyanennek a másodszülött lányomnak a gyermekei, az én unokáim már mindenféle nyelven beszélnek, csak cigányul nem. Ez a cigányok sorstragédiája. Ma már nincs kényszer-asszimiláció, csak a keserű tapasztalat, hogy ha valami nem tiltott, akkor már nem is kell. Annak idején tűzzel-vassal ragaszkodtunk kincseinkhez, de most, mikor már szabadon őrizhetnénk azokat, nagyvonalúan lemondunk róluk. Ez nekem nem tetszik. Félek, hogy a mi generációnkkal kihal a magyarországi cigányság kultúrája, nyelve. S engem, minta legöregebb tölgyek egyikét, mint itt felejtett őskövületet bánt, hogy úgy érzem, nincs szükség már ránk, csak négyévente egyszer, amikor kell a szavazat. Utána, mint a társadalom legvégén lévő csoportot, ejtenek bennünket. Nem látják meg az arcunkat, nem látják, hogy mi is idetartozunk.

Ha megkérdezik tőlem Londonban, hogy milyen cigány vagyok, azt mondom, hogy európai. Hogy miért? Mert ha én már talán nem is érem meg, hiszem, hogy a gyerekeim, unokáim még megérhetik, hogy egyenrangúként kezeljenek bennünket is, nem jobbnak vagy rosszabbnak tartva, hanem egyszerűen egyenlőnek. De mire ennek az ideje elérkezik, lesz még, marad még

belőlünk, igazi örökségünkből valami? Vagy mi magunk, vagy az ország; amely az otthonunk, hagy mindent elveszni? Valamikor minden cigány beszélte a nyelvet, de asszimilálódtak, pedig nem asszimilálódni kell, hanem integrálódni. Szerencsére azonban mióta államilag elismert, akkreditált lett a cigány, lován nyelv, azóta sok egyetem, főiskola elfogadja, mint az angolt, a franciát vagy a németet. S akadnak—nem csak cigányok —, akik érdeklődnek nyelvünk elsajátítása iránt.

A faluban, ahol felnőttem, más cigány nem volt. A fehér gyerekekkel játszottam. Mikor hazamentem, anyám azt mondta, rendben van, hogy mikor együtt vagytok, magyarul beszéltek, de legalább itthon beszéljetek cigányul, mert el fogjátok felejteni. Most, ötven évvel később a saját unokáimat látva tudom, hogy igaza volt. Így válunk a múlt részévé. Csak az emlék marad, hogy valaha éltünk, pedig alkottunk maradandó dolgokat. Nem lenne szabad felégetni az utakat.

— A társadalmi rendszer változásai, a társadalom- és kultúrpolitika miként hatott, hat a cigányság kulturális életére? A tapasztalatok alapján milyen jövőképet lát maga előtt?

— A rendszerváltásnak mi lettünk az igazi vesztesei, de nem szeretnénk vesztesei lenni az Európai Uniónak is. Én voltam a világ első cigány főpolgármestere, s jelentett ez valamit? Semmit. A kisebbségi törvény megszületett, létrejöttek a mi kisebbségi önkormányzataink is, ennek az egésznek az volt a célja, hogy létrehozzuk saját intézményrendszerünket, kulturális autonómiánk lehessen. Legyen múzeumunk, kutatóközpontunk, irodalmi műhelyeink jöjjenek létre. Ezek nem valósultak meg, s nem is hiszem, hogy megfognak. Kinek lenne érdeke, hogy minket helyzetbe hozzon? A politikusoknak? A mi politikusainknak? Nekem nincs válaszom. Nem tudom, de félek tőle, hogy senkinek sem érdeke. Pedig mi nem voltunk soha ellenségei a hazának, ha voltunk is, legfeljebb áldozatai. Amikor kellett, vérünket ontottuk a végváraknál Volt Gábor Áron, volt Ilosvai kapitány, nemcsak Dankó Pisták voltak, mégis úgy tűnik, hogy a rólunk alkotott képben nincsenek árnyalatok, az előbbiek valahogy elfelejtődnek.

Hogy mi lenne jó? Nagyobb megbecsülés, nagyobb odafigyelés, nagyobb törődés, de ezt nem kikövetelni kell, ezt vagy kiérdemli valaki, vagy sem.

— Beszélhetünk a romaságon belül közös kulturális identitástudatról? Mennyire érzik a romák a családnál, településnél, szűkebb közösségnél nagyobb csoportok tekintetében, hogy közös örökségük van, olyan értékek, melyeket ápolni, gondozni kell?

— Igazából jobban szeretem a cigányság szót, a romaság fogalmát mi alkottuk meg, ami később, a '70-es évektől sok mással egyetemben beépült a köztudatba. A romaság szót azért találtuk ki, mert a rom szó azt jelenti az egész világon: „ember vagyok". A cigányság kifejezést erdélyországi testvéreim azért nem kedvelték, mert hallatán összszerezzentek. Tudniillik nem is olyan régen Romániában a cigányok még rabszolgák voltak. Ezért valamelyik kongresszuson kigondoltuk, hogy inkább használjuk a romaságot, de igazából cigány nyelv van, cigány nép van, s cigány a kultúránk is Az identitás megőrzése roppant fontos, ennek tere a közösség. Ennek működésébe egyaránt be-leszólnak külső és belső tényezők. Magyarországon ma reneszánszát éli a nyelvújítás. Jelen vannak cigány költők, művészek, műfordítók is, akik számos értékes irodalmi alkotást tesznek olvashatóvá cigány nyelven.

Itt van például Az ember tragédiája, a Biblia. Az ilyen küldetést teljesítő emberek megérdemlik, hogy a nevüket megemlítsük, legalább néhányuknak: Nagy Gusztáv, Choli Daróczi József, Vesho Farkas Zoli. És itt vagyunk mi is, én és a fiam, akivel lefordítottuk a Sorstalanságot, de nem szeretném kihagyni A kis herceget sem. Minden unokám úgy születik meg — már a tizediknél tartunk —, hogy ott A kis herceg az ágyánál. „Jól csak a szívével láthat az ember" — ilyeneket megfogalmazni csak szívből lehet, ez ősi, ez eredeti, eszerint érdemes élni, persze lehet másként is, de minek? A szívünk a hangszerünk. Ha ilyen alkotásokat le lehet fordítani cigányra, ha ilyen műveket lehet olvasni saját nyelvünkön az otthonainkban, akkor van miért éreznünk az összetartozást.

— Látom, az említett Exupery-mű valóban fontos Önnek. Melyik az a gondolat, amelyik cigány emberként, a cigányság tagjaként a legközelebb álla szívéhez?

— A kis róka azt mondja: amit megszelídítünk, azért felelősek vagyunk. Idejöttünk Magyarországra hétszáz évvel ezelőtt, és ez az ország befogadott bennünket. Akkortájt sehol nem volt olyan konszolidált a helyzet, mint itt. Párizsban a 19. század végén még tilos volt cigányoknak letelepednie, nálunk már Zsigmond király menlevelet adott a népünknek. Vagy nézzük csak József főherceget, ő a cigányoké is, persze nem akarjuk kisajátítani. 0 az 1800-as években felismer-te, hogy kell iskola, amit a kisjenői birtokán meg is alapított nekünk. Letelepítette a népünket. Szótár írásába kezdett, amit ha jól tudom, be is fejezett egy cigány írástudó ember segítségével. Vele kapcsolatosan maradt fenn egy legenda arról, hogy az egyik cigány, aki földet művelt nála, megkérte, hogy változtassa a varjakat énekesmadarakká, mert folyton felcsipegetik az elvetett magokat a barázdák közül. József főherceg azt mondta neki, hogy okosabb embernek gondolta, hiszen hogyan is tudna ő egy madarat másmilyen madárrá változtatni? A cigány azt felelte, hogy sajnálja a dolgot, mert azt hitte, egy ilyen nagyhatalmú embernek ez nem jelent problémát. Aztán ravaszul hozzátette: ha nem tudja egyik madarat a másikká változtatni, miért akarja, hogy a cigányból meg földműves legyen? Bizony meg kell

is-mernünk egymást, akarnunk kell egymás megismerését. Ez az első lépés az elfogadás útján.

Magyarországon is történtek nagy dolgok, hogy ezek ne merüljenek feledésbe, évről évre elmegyünk megemlékezni Alcsútra, megkoszorúzni József főherceg birtokán az általunk állított emlékművét. Sajnos az ilyen csodás emberekből ma már kevesebb van, s a nagypolitikát nem ez jellemzi. De azért ahogyan voltak, úgy vannak is jó emberek itthon, ezt is el és fel kell ismerni, közülük nem szabad kihagyni Szabad György nevét. Ő minden évben eljött közénk, hogy megnyissa a konferenciánkat, s éppígy jön el közénk évről évre Gyurkovics Tibor is, a cigányok nagy barátja. De tavaly például úgy jött közénk Duray Miklós, hogy elindult reggel előadást tartani, pedig délután már a parlamentben kellett szavaznia, s ő viszszament. Nem kicsi a távolság, de eljött. Ennek, úgy érzem, van szimbolikus jelentése is. Vállalni a fáradságot, hogy valakinek adhassak valamit, ez két ember között az az út, amin keresztül lecsökkennek a távolságok, természetesen nem csak kérni kell, de ugyanígy adni is: Ezek az emberek így váltak a mi testvérbarátainkká, ilyen emberek nélkül nem lehet egy demokráciát felépíteni. Ilyen hozzáállás nélkül nem lehet jövőképe a cigányságnak.

— Integrációra? Az imént azt mondta: „Sajnos az ilyen csodás emberekből ma már kevesebb van, s a nagypolitikát nem ez jellemzi." Valóban ennyire rossznak látja a cigányság kulturális és szociális helyzetét napjainkban? Milyen ki-hatással bír az Ön által már említett szükségszerű int

— Olyan tragikus helyzetben, mint amilyenben a cigányság most él, még nem élt soha ezelőtt. Én elmondtam a televízióban, a rádióban, hogy a tél beállta előtt létre kellene hozni egy krízisalapot, hogy a vidéki telepeken élő cigányságnak adjuk meg azokat az alapvető dolgokat, amikre szükségük van. Ha nincs cipője, meleg ruhája, akkor kapjon, tudjanak a gyerekek iskolába menni. Ha a harmadik évezred hajnalán egy asztalra nem kerül kenyér, ne várjuk el, hogy a cigányság kiművelt emberfő legyen, „european", ahogy mondják, de nevezzük bárminek is, ezek csak pusztába kiáltott szavak. Szociális és kulturális dolgok e tekintetben nem szétválaszthatóak. Meg kellene tenni mindent, nem egymás lejáratásán ügyködő kampányokkal törődnie a különböző oldalaknak. Én nem tudok pártokban gondolkodni, csak nemzetben és népben, mert a kisebbségpolitika pártokon felül álló dolog. Martin Luther King azt mondta: „I have a dream." Nem kis szavak. Nekünk is vannak álmaink, amiket szeretnénk felnevelni, de azt csak úgy lehet, ha végre megfogjuk egymás kezét, mert most, hogy a huszonnegyedik órába jutottunk, nincs más kivezető út, csak a közös út.

— Cigányul ez így hangzik: Kethano Drom. Ez álla Közös Út című folyóirat névadásának hátterében is?

— Igen, ezért lett az általam szerkesztett lap címe is Közös Út. Hogy pontosan miért, azt sok barátom megkérdezte, Szabó Tibor, szegény Szabó Iván, Szabad Gyuri bácsi, Fodor András, aki mesterem volt annak idején, s Gyurkovics is, akit mostani mesteremnek tar-tok. Azt kérdezték, mi az a közös út, mikor már annyi út van? Azt válaszoltam, hogy van hosszú út is, van nehéz út is, vannak különböző cigány szervezetek, lapok, de én azt hiszem, nem érdemes külön-utasnak lennünk, különutas politikát folytatnunk. Közös útra kell lelnünk, mert a most érkező vonatra fel kell szállnunk, mert ha ez el-megy, több már nem lesz a számunkra. Mi ki vagyunk pipálva oda-fönt. Senkit sem érdekel, hány egyetemista, hány ösztöndíjas cigány fiatal van. Nincs felelős vezetés, nincsenek tapasztalt emberek. Nem lesz a varjúból pacsirta. Kire lehet bízni az ügyünket? Aki le sem megy vidékre, az nem tudja, hogyan élnek a putrikban, de az ne menjen le akkor sem, ha közelegnek a választások. Nekünk nincs igazi képviseletünk. Sok politikus nem értünk, hanem belőlünk él, ez trükk, szem-fényvesztés. Akad, akinek korábban kerékpárja sem volt, s most BMW-n jár.

— Azt mondta, hogy a huszonnegyedik órában járunk, de mi lesz ez-után? Kik lesznek a fáklyavivők, ha ez a generáció már nem küzdhet tovább? IG adhat helyes önértékelést a cigányságnak, ki őrizheti majd a kultúrát? Kérdezem ezt nemcsak a politikában jártas embertől, de az írótól és műfordítótól is.

— Én már elég öreg vagyok, hogy visszavonuljak, de amíg a halál nem üti ki a tollat a kezemből, addig hiába határozom el, nem tehetem meg, nagy luxus lenne. Mindig azt mondom, hogy ezt a könyvet még megírom, s vége. Ez a harminckilencedik, de azt mondják a gyerekeim, kellene még egy negyvenedik is. De én nem kilóra mérem. Voltak nagy emberek, akiknek elég volt megírni egy könyvet is, géniuszok, de nem akarom magam hozzájuk hasonlítani, Hemingway-hez, József Attilához, Radnótihoz, ők géniuszok voltak, akikből csak egy terem egy évszázadban Most írtam egy családregényt, ami már nyomdába van. Én járok sokfelé, egyetemekre, főiskolákra, Gödöllő-re, Pécsre stb. Járnak oda cigány fiatalok, s ez rendjén is van. A baj az, hogy, amint kikerülnek az iskolából, többségüknek már semmi köze a cigánysághoz. Addig talán érdekük, amíg ösztön-ij sok, utána meg köddé válnak. Én próbálom felkutatni őket, de ha nem érzik kötelességüknek, hogy a népükért tegyenek valamit, szebb, jobb jövő várjon a cigányságra, könnyebb életük legyen, akkor mit tehetek én? Rajtuk fog majd állni vagy bukni a dolog. A cigányság másként önerejéből nem tud helyzetbe kerülni.

— Mégis mit tud tenni a fiatalokért?

— Most is hívott Gergely Dezső testvérem. Ő egy lelkész, cigány pap, ő tudja, hogy felkaroltam nem egy fiatalt. Például Oláh Istvánt, aki Kazincbarcikán lakott, s Karinthyt szavalt. Latinovits után szerin-tem ő volt a legnagyobb. Leutaztam, s felhoztam Pestre. Most azt mondja Dezső a

telefonba:” Yan itt egy fiatalember, aki eljött a szüleitől, akik ilyen-olyan emberek. Eljött, s még a nevét is megváltoztatta, de tudja, kikhez tartozik. Nem a cigányságát, csak azokat hagyta ott."

Szerdán találkozunk vele, s ha lehet, elhelyezzük valahova. Senkinek sem szabad, hogy elfelejtse a gyökereit. Hiszen ez a mi egyet-len kincsünk, ha ez már nem lesz, akkor nem lesz miről beszélnünk, nem lesz már cigányság. Ebben lehet segíteni. De az utolsó generáció valóban mi vagyunk. Más világ jön. Az én gyerekeim már nem csinálják, amit én, nem éri meg. Tudják, hogy az apjuk majdnem bele-halt. En ezt is megértem. Ez nem nagy buli, ebből nem lehet meg-gazdagodni, csak másként: lelkileg. En ha tízszer születnék is, akkor is cigány akarnék lenni, cigányok között cigányul beszélni Eszembe jut Illyés Gyula. Mindig mondta róla Karinthy Cini, hogy kiment Párizsba fehér, begombolt ingbe, ő volt a puszták népe Magyarországról, de ha lement vidékre, selyem nyaksálat kötött, s nem mindenkivel állt szóba. Ezt így nem lehet csinálni.

— Sokszor említi a hidat. Mit jelent hídnak lenni? Nincs vita a két part között, hogy melyikhez tartozik?

— Én vallom, hogy nem falakat kell húzni, hanem hidakat verni, mert nekem nagyon fontos, hogy átjárhatóvá tegyük az emberek köz-ti távolságokat. En nem tudom, mi lett volna belőlem, mikor felkerül-tem negyven évvel ezelőtt Budapestre vidékről, ha akkor nem találkozom Mezei Andrással, Fodor Andrással, Kalász Mártonnal, Ranner Gizellával, Cypriannal, akinek nemrégi halála óriási veszteség a cigányságnak. Ok hidak voltak a számomra, testvéreim, barátaim. Ma ilyen Gyurkovics Tibor, nem is tudom, mi lenne, ha nem jönne közénk, nem vigasztalna látva, hogy milyen skizofrén az állapotunk. Azt szokta mondani: ‚Tudod, Gyuri, nincs másság, csak mienkség van." felvállal minket. Egyik könyvem előszavába írta: „Szeretem a cigányokat, nem is tudom miért, de szeretem őket." Ez az a viszonyulás, ami emberré tesz bennünket, bármilyen kisebbségről, népről legyen is szó. Furcsa dolog ez. Nem mindenkiben van előítélet a másikkal szemben, hogy az a másik oldalra született, mert arra a bizonyos másik oldalra is születni kell. De a bizalmat nemcsak megkapni kell, ha-nem meg is kell szolgálni érte. S a kettő csak együtt tud működni, de ehhez két félre van szükség. Mi tizenegyen voltunk testvérek, mára csak kilencen maradtunk. Nekünk mindig azt tanították a szüleink, hogy nem szabad senkit megbántani nemcsak tettekkel, de még szavakkal sem. Még okkal sem, de nem is kell okokat keresni.

— Összességében mit jelent önnek a cigány kultúra?

— A cigány kultúra azt jelenti nekem, mint másnak a nem cigány kultúra. Minden népnek a saját nyelve, hagyománya, hiedelmei, tör-ténete, tradíciói azok, amik meghatározzák a mindennapi életét. Ezek jelen vannak, nem lehet kikerülni őket, nem lehet félretenni őket, ki-kerülni Ezek lételemeink, zsigereinkben vannak, ha elvesznek, mi is elveszünk. Nagyon fontos, hogy az ember miként éli meg a minden-napjait, magyarként, cigányként. Nemrég voltam Afrikában, ott azt mondtam: Magyarország üdvözletét hozom. Én nem vagyok hajlandó lemondani sem a cigányságomról, sem a magyarságomról. Nem tudom, mikor milyen minőségben vagyok jelen, de ha egyiket a másikért megtagadnám, meghasonlanék. Ha Sebestyén Mártát hallgatom, akkor nem tudok nem magyar ésszel, érzéssel gondolkodni, de ha egy nehéz sorsú cigány családhoz megyek látogatóba, képtelen vagyok nem cigánynak lenni. De a lényeg: egyik a másikat nem zárja, nem zárhatja ki. Széchenyi mondta: egy nemzetnél, egy népnél sem vagyunk alábbvalók. Minden nép így van ezzel. Mindenki talentumai szerint köteles cselekedni. Koltai Gergő zenész eljött közénk nemrég. Aztán leírta később, hogy mikor bejött hozzám, én megfogtam a kezét, s azt mondtam neki: „Te a testvérem vagy." Különös érzés tört rá: miért mondtam ezt? Mert éreztem. Ő a székelyek között, a határon kívül rekedt kisebbség között otthon van, muzsikál, ha lerobban a busz, akkor megy tovább gyalog. Jó ember, ez a zenéjében is benne van. Hát nem vagyunk testvérek? Azoknak kell lennünk.

— A Sorstalanság kvázifirditása két esztendeje látott napvilágot. Akkor Lévai Katalin esély egyenlőségi miniszter is méltatta, de keveset lehetett később hallani arról, hogyan fogadta a cigányság.

- Kertész Imre jó ember, úgy gondolta, legyen meg a könyve cigányul is. Megvan. Aztán Koltai Gábor szóvá tette, hogy a filmnek legyen cigány feliratozása is, mert ami sorsunk is ott van, hiszen mikor elhurcoltak zsidókat, cigányokat, végül közös gázkamrába kerültek. Lehet, hogy meg lett torpedózva ez az ötlet? Ki tudja? A könyvvel kapcsolatban nagy volt az öröm. Jöttek szépen az olvasói levelek is. Az egyik gyermek hazavitte, felolvastak belőle, s meghatódtak. Kaptam leveleket Békéscsabáról, Püspökladányból, Nagykanizsáról. Jelezték az igényt, hogy egy irodalmi fórumon beszüljünk arról: mit is jelent ez nekünk? Sokat számít, ha törődnek egy közösséggel. Engem a gyerekek mesemondó bácsinak hívnak. Ha mesélek Ilosvai kapitányról, Rákóczi cigány hadnagyáról vagy a brassói cigányokról, akik fegyvereket kovácsoltak neki, akkor elérzékenyülnek, hogy mégis csak vannak olyan cigányok is, akikre Magyarországon, itthon is büszkék lehetnek az emberek. Bizony nem csak hegedű van a világon. Itt van Orsós Jakab bácsi, író és fafaragóművész. Nagy ember volt, sokat hallgattam, mikor éjszakánként mesélt. Ne feledkezzünk meg Farkas Kálmán bácsiról sem, egyik kötetének címe az volt: Értetek kiáltok. Azt tanítani kellene. Péli Tamás festőművész 1974-ben hazajött a Hollandiai Királyi Akadémiáról, ahol festeni tanult. Hazajött, hogy itthon alkosson. De mondhatnám Lakatos Menyhértet, Bari Károlyt is. Őket majd számon tartja történelem, maradandót alkotó, küldetéses emberek.

- 2005-ben megkapta a József Attila díjat. Számított rá?

- Nagyváradon mondta nem túl régen nekem Tőkés, hogy mi más lehetne ez, mint gondviselés. Én nem tudom. Októberben lesz negyven éve, hogy ezt csinálom. Én voltam az első roma újságíró itthon, bár meglehet, hogy rosszul tudom. Aztán műfordítással is kerestem a kenyeremet. Tízéves korom óta vagyok költő. Belső parancs kényszerített, hogy verseket írjak. Emlékszem, Újkígyóson '59ben történt, negyedikes voltam általános iskolában, mikor a tanárnőm észrevette, hogy firkálok a füzetembe. Elkobozta, aztán felolvasta. Soha nem felejtem el azt a pillanatot. Könnyek szöktek a szemébe, s azt mondta nekem: „Gyuri, te költő vagy" Tizennyolc évesen kezdtem folyóiratokban publikálni. Örülök a díjnak, de ha nem lenne, a munkámat akkor is végezném tovább. Sok díjat adtak nekem már, de nem nagyon tartom számon őket, mert nem ezért csinálom. De a visszajelzés jólesik. De nem ennek, hanem a belső hangnak engedelmeskedem, hiszen éjjel háromkor senki nem mondja, hogy írnom kell, mégsem tehetek mást. A mondatok végére vesszőt teszek, hogy tudjam: nincs még befejezve. Apám kovács volt. Szerettem volna az lenni én is, de nem lehettem, nekem más adatott meg.

— Olvastam régebben egy cigány mondát, miszerint a cigányok régen madarak voltak. Ma is azok még? Mi kellene ahhoz, hogy bizakodóbban álljanak a holnap elé?

— Ez a zsellérvilág, alá és fölérendeltség. Voltak uralkodók, alattvalók, magasabbrendűségi érzés, ez a tudat ma is jelen van. A cigányok vándoroltak, nem tudtak letelepedni. Vándoroltak, minta darvak. Időnként megálltak, sátrat vertek, ha jól fogadták, maradtak, ha üldözték őket, továbbálltak. S ez nem ritkán esett meg. Muszáj volt, hogy a cigányoknak szárnyuk nőjön, mert ha nem nő, megölik őket. Én soha nem éreztem a magyarok részéről különbségtételt, de anynyian mondják, hogy másként van ez. Én nem tapasztaltam meg, s ez áldás, mert én csak a jóról tudok mesélni, de jó lenne, ha senkinek sem kellene másként éreznie. De meg kell érteni azt is, hogy a jó szándékú segítségnyújtás is vezethet rossz eredményhez. Én nem tudom meggyőzni azt a bácsit, akinek annak idején az első telepfelszámolásokkor ledózerolták a házát, arról, hogy szeretik, hiszen akkor meg sem kérdezték róla. Nem ment oda senki, hogy segítsen neki összepakolni a holmiját, azt mondani neki, hogy kapsz majd másikat, szebbet. Annak a bácsinak megkeserítették a maradék éveit, pedig már csak egy kopjafányira volt a naplementétől az élete vége.

Ezeket a sebeket nem könnyű begyógyítani. Ha baj van, én elmegyek kideríteni, mi a konfliktus oka, mi miért történik. S tudom, vannak még így néhányan, például Hegedűs Zsuzsa barátom is. Neki nem lenne kötelessége odamenni a cigányok közé, egy tűzhöz ülni velük, egy lábasból enni velük, s nem elfelejteni az érintés fontosságát. De ilyen Balla Gábor Tamás is, aki Gödöllőn tanszékvezető professzor. O azt mondja, nem azt szereti a cigányokban, amit nem

szeret bennük, hanem azt, amit igen. De jó lenne, ha mindnyájan így lennénk egymással.

(Az interjú 2006-ban készült, forrás: Szépirodalmi Figyelő /2006/1. fotó: Kolláth Marcsi)